

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

בספר היובל לאלכסנדר מארכס (ניו-יורק 1950), פירסם א. שייבר כמה פיוטים מתוך קטעי הגניזה שבאוסף קויפמן (בודאפשט), ובתוכם שיר מופלא ל"רבנא ומר(נא) אדונים הלוי אשר ממדינת פאס ביר' ניסים נ"ע לדרוש בו בשבת החודש הזה לכם". כתובת זו דיה לעורר סקרנותו של חוקר ולהזיקו לתהות על קנקנו של השיר ושל מחברו; שכן "אדונים הלוי מפאס" הוא גם שמו העברי של דונש בן לברט המפורסם, וניתן לשאול אם אין כאן שנים שהם אחד, ואין "לברט" אלא שם המשפחה, או שמו הברברי של אביו, ואילו שמו העברי היה ניסים. זהו הצד המפתה, הנוגע לתולדות הספרות העברית בכלל, ואילו מבחינת תולדות השירה והפיוט יש כאן עוד שני צדדים שמשכו את עיני ולבי והעמידוני על הצורך במהדורה חדשה, והם: מוצאו של המחבר, וצורת השיר על תוכנו ולשונו. נתבונן משהו לכל אחד משלוש הנקודות הנ"ל:

א. המחבר

ההשערה האמורה בדבר זהותו האפשרית של דונש בן לברט עם ר' אדונים שלנו אין לה כל סמך בגוף השיר, ולא באה אלא מתוך תימה שבחזיון שני משוררים שונים ששניהם שמם אדונים, שניהם לויים, ושניהם מפאס. אולם יש עוד משורר אחר הניתן להשערת זיהוי עם המשורר שלנו, והוא: ר' אדונים הלוי בירבי מסימז, המובא ב"ליקוטי קדמוניות" לר"ש פינסקר (נספחים, 138). כמחבר הקינה "בכו עמי בני אמי", ואף על פי שכאן לא נאמר שהמחבר היה מפאס, הרי יש כנגדו בשם אביו משהו המסייע להשערה: השם "מסימז" אין לו חבר בשמות עמנו, ואינו כתוב שם בראש השיר, אלא פינסקר הוא שהסיקו מתוך האקרוסטיכון; מי יערוב לנו שנוסח מתוקן היה בידי פינסקר? לאורו של ר' אדונים בירבי ניסים שלנו, כמעט שאין ספק שנוסח משובש נתגלגל לידי פינסקר, ובמקום "מסימז" היה שם מעיקרא הסי' אדונים הלוי בירבי ניסים חזק, ונשתבש הנוסח ונשמטו כמה בתים, ויצא השם "מסימז". וכאן המקום להעיר שקינת ר' אדונים בירבי מסימז, שלא הכרנוה אלא מתוך שני ראשוני בתייה שהביא פינסקר (שם) לדוגמא, נדפסה בחלקה הגדול במחזור רומניא. אלא ששם היא מחוברת לסופה של קינה אחרת, ולפיכך לא הרגישו בה החוקרים. אותה קינה אחרת, הפותחת במילים "בכו אחים וגם ספדו" (דידון, אוצר השירה והפיוט, אות ב 612), מיוחסת בגניזה לר' יוסף אבן אביתור (ט"ש 8 K 18/7) ונדפסה על ידי הד"ר שירמן בעתון "הארץ" מיום ח' באב תרצ"ח, וב"קובץ על יד"ג (ירושלים תרצ"ט—ת"ש) עמ' כח. מהדורת שירמן¹, המיוסדת

1 דברי שירמן, שחותמם זהירות ודייקנות, נשתבשו הפעם בכמה פרטים, והריני מרשה לי לתקנם: א) תחילת הפיוט (בכל המקורות שבגניזה) הוא: בכו אחי (ולא "בכו עמי"); ב) נוסח ההתחלה בדפוסים הוא "בכו אחים" (ולא "בכו עמי").

כה

תולדות

על קטעי הגניזה בלבד, אינה כוללת אלא שנים עשר בתים ומסיימת במילים:
 „עלי כל המשוספים בתוך ציון ואין קובר“¹. משנודע לו לשירמן המקור שבדפוס,
 חזר והדפיס את התוספת שבמחזור רומניא בסוף מאמרו שבקובץ על יד הנ"ל
 (עמ' עד). יפה העיר שירמן שיש לפקפק בבעלותו של אבן אביתור לגבי התוספת,
 אך לא הוא ולא אני, שהעמדנו על נוסח הדפוס, לא הרגשנו בשעתו שבתוספת
 זו חתום השם „אדונים“, אלא שהוא מכוסה מן העין מחמת הנוסח המשובש. הבה
 נעיין בדבר מחדש:

הנה נוסח הקטע שהביא פִּינְסְקֶר (ל"ק, נספחים 138):

בכו עמי בני אמי / לבית קדשי ואולמי
 וגם גלות בני עמי / ברוב פשעי וחטאתי
 אני אבכה במר רחשי / והאפר על ראשי
 ואתן שק מלבושי / עלי קדשי ותהלתי.

הרי לפנינו שיר שקול (במשקל המרנין: מפועלים מפועלים) בצורת
 המרובע שבתיו חורזים על „תי“. המשקל מוכיח שהנוסח נשתבש בכמה מקומות,
 ובבית שני צ"ל: והאפר עלי ראשי / ואתן שק למלבושי (יתכן גם:
 שֶׁ־שֶׁק מלבושי) / עלי קדשי ותפארתִי (ראה להלן).

והרי נוסח התוספת הנ"ל שבמחזור רומניא (ויניציא. דף ריב):

בכו עמי בני אמי / עלי גלות בנות עמי
 ברוב פשעי וחטאתי / ובית קדשי ואולמי
 (אני אבכה ואילילה / ודמעותי להזילה
 עלי עיר המהוללה / בכו היום והלילה
 אני אבכה וכמבכה / בלב נשבר וגם נדכה
 וההרים יכבוהו [קרי: יבכוהו] / והגבעות והצורים)
 אני אבכה במר נפשי / והעפר עלי ראשי
 ואתן שק למלבושי / עלי קדשי ותפארתִי
 דמו שרות וגם שרים / ואנחותי בקול ארים
 והאבנים והצורים / להאנה באנחותי
 ויצעקו בקול גדול / ובמרירות ושרון
 והתורה והארון / וידמעון בדמעתי
 אשר תוך שערי חולדה / ושית זונה וגם נדה
 מקוטרת כמו קדה / ואל תחרש תהלתי
 יסוד שירי בני אסף / אשר חולל וגם חוסף
 בקול גדול ולא יסף / ואל תחרש לעזרתי

אלמלא לא נתנסיתי למדי, ויותר מדי, בטיב הנוסחאות שבדפוס, בכל הנוגע
 לספרות ימי הביניים, הייתי בודאי מרחיב את הדיבור על גורלו של פיוט זה.

כפי שנאמר שם בעמ' עד; ג) כ"י קמברג' סימנו 8 K 18/7 (ולא 8 K 18/17); ד) כ"י
 אדלר 2478 (דפ' 4—5) מכיל את השורות 1—20 (ולא רק שו' 1—12) ויש בו כמה חילופי
 נוסחאות שלא נרשמו. על שני המקורות הנ"ל יש להוסיף: כ"י אוכספורד 2854, דפ' 38—39;
 כ"י אוכספורד 2745, דף 51 (ג' בתים אחרונים); ט"ש K 25/5 (ד' בתים אחרונים).
 2 קרי: עימי, בחירק (ולא „עמי“ בפתח, כמנוקד בדפוס), הנוסח משובש בכמה
 מקומות, ואכמ"ל.

כז

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

ומפעיל את כח הדמיון על שלשלת ההרפתקאות שעברו עליו עד שמצא את מנוחתו במחזור רומניא, כשהוא צמוד ודבוק, מסורס ומעובר-צורה, לפיוט אחר שנודמן לו בדרכו, בעל נסיונות מרים כמותו ושותף לגורלו; עכשיו שאני יודע שאלפי מקרים כיוצא בו מצויים בדפוסים ובכתבי יד אסתפק כאן בציון העובדות בלבד, הנדרשות לענין:

החרוז "תי" שנשתמר ברוב הבתים, ולשון הבתים א, ד, מוכיחים שכאן לפנינו שריד מקינת ר' אדונים בירבי מסימו, אלא שבית א נסתרסו צלעותיו, כנראה בהשפעת החרוז "מי" שבקינת אבן אביתור (או שמא סירוסו הוא שגרם לצירופן של שתי הקינות), ובינו לבין בית שני של המקור נכנסו שני בתים זרים (ניתנו כאן בסוגריים). והנה אם נזכור שבפיוטים מסוג זה אין בית א אלא פתיחה המשמשת פזמון חוזר, וגוף הפיוט מתחיל בבית שלאחריו, נמצא שבראשי חמשת הבתים האחרונים של השריד שלפנינו, היה חתום השם אדו [ג] י [ס]. והבית "אשר תוך" משובש.

זיהוי זה של שני הקטעים לא בא אלא דרך אגב ואין בו כלום מן הסיוע לעצם ההשערה בדבר זהותם של ר' אדונים בירבי מסימו ור' אדונים בירבי ניסים. ואפילו אם נודה שהשערה זו, הנשענת על האפשרות של "מסימו=ניסים", עדיפה מן הראשונה, הנתקלת בסתירה של "ניסים=לברט", עדיין לא ננעלה הדלת בפני השערה שלישית, ששלשתם לאדם אחד נתכוונו.

ב. מוצאו של המחבר

בין אם המחבר הוא דונש בן לברט, בין אם אדם אחר, נודעת לו חשיבות יתרה מפאת מוצאו. אפריקה הצפונית העמידה שלשה מרכזים חשובים בתקופת הגאונים: מצרים, קירואן, פאס. יצירת חכמיהם בהלכה ובמדעים זכתה בשערה לפירסום גדול בכל תפוצות ישראל, והדה נקלט בכמה חיבורים של סופרים ערביים, בני זמנם והסמוכים לדורם³. די להזכיר את השמות: ר' יצחק הישראלי, ר' יהודה אבן קוריש, ר' דונש בר תמים הקירואני, רבינו נסים גאון מקירואן, ר' יצחק אלפסי, כדי לקבל מושג מפעולתם הרוחנית של מרכזי היהדות בצפון אפריקה. והנה, בעוד שבגניזה הקהירית נשתמרו מאות פיוטים לעשרות פייטנים מבין היהדות המצרית, לא הגיע לידנו מיצירתם הפיוטית של מרכזי קירואן, ופאס, בתקופה האמורה, אלא שרידים מועטים לשלושה מחברים, והם: יהודה אבן קוריש הנ"ל (ראה להלן, נספח א), השייך, כנראה, למרכז הקירואני; דונש בן לברט (ראה נספח ב), שמוצאו על כל פנים מפאס; ואותו "גאון פאסי" שחיבר קינה בירושלים (נדפסה ב"הארץ" מיום ח באב תש"ז)⁴. והרי מפי רס"ג אנו שומעים על אנשי קירואן שחיברו ספרי חכמה בסגנון המקרא ובצורתו (הקדמה לספר הגלוי, הרכבי קנ), והרי שרידי הפיוטים לאבן קוריש ולבן לברט מעידים עליהם שהיו בני בית בספרות הפיוט; שהמחבר רהיטים ליום כיפור, מסתבר שחיבר "מעמד" שלם לאותו יום; ומי שמלאו לבו לחבר מעמד ליום כיפור, חזקה עליו שלא הניח ידו משאר המועדים; ועל כל פנים אין כל סיבה להניח שרק פעם אחת נחה עליהם רוח השירה וניבאו ולא יספו. מי יודע כמה אוצרות של

3 עי' פאונסקי, "אנשי קירואן", בספר היובל להרכבי (תרס"ט), ובאנציקלופדיה,

ערך קירואן ופאס.

34 דוידזון ו 541, מביא שריד לאלעזר בן אהרן פאסי, אבל האקרוסטיכון של המחבר מטושטש.

כז

תולדות

שירה ופיוט היו מתגלים, אילו נשתמרה לנו „גניזה“ בקירואן או בפאס. עכשיו שאין בידנו אלא רמזים ליצירה זו, הרי כל שריד נוסף ראוי לתשומת לב יתרה.

ג. צורת הפיוט, תוכנו ולשונו

(1) לא פחות משם המחבר ומארץ מוצאו משכה את עיני צורת הפיוט. אין כאן לא חרוז ולא אקרוסטיכון, והריתמוס הוא אותו שהורגלנו בו בפיוטי יוסי בן יוסי, היינו: ריתמוס מרובע, העובר בכל שורות הפיוט, ומחלקן לארבע ארבע צלעות, של שתיים או שלוש תיבות לצלעית, כגון:

אזכיר גבורות / אלוה נאדרי / יחיד ואין עוד / אפס ואין שני⁴.

או:

אתה כוננת / עולם ברוב חסד / ובו יתנהג / עד קץ הימין⁵.

או:

אהללה אלוהי / אשירה עוזו / אספרה כבודו / אאפדנו מלוכה⁶.
צורה זו שיש כיוצא בה במקרא (בשירת הים, בשירת דבורה, ועוד) שימשה בספרות הפיוט זמן רב לפני יוסי בן יוסי, כמוכח מן השרידים:

אור עולם / אוצר חיים / אורות מאופל / אמר ויהי⁷.

או:

אוחילה לאל / אחלה פניו / אשאלה ממנו / מענה לשון⁸

שאפילו בגניזה לא נשתמר מהם יותר מבדפוס; אלא שיוסי בן יוסי הוא הראשון הידוע בשמו, שפיוטיו טבועים בחותם הצורה הזאת, ואחריו היא נעלמת פתאום מבמת הספרות ומפנה מקום לפיוט הקלירי, על כל צורותיו, עד שחזורת וניעורה כאן וכאן בתקופת רס"ג. חזיון זה אינו ניתן לפי שעה להסבר מלא, ואותה פתאומיות של חילופי צורות, ללא תקופת מעבר, אינה מתקבלת על הדעת. מכל מקום אין זה מן הנמנע שבצפון אפריקה שימשה אותה צורה קדומה זמן רב יותר מבשאר מרכזי היהדות, שגברה בהם השפעת האסכולה הקלירית.

(2) אשר לתוכן הפיוט הריהו מותנה מיומו. פרשת החודש, או שבת שחל בו ר"ח ניסן, נתנו לפייטנים מקום להראות כוחם באותה חכמה עליונה, שנחשבה לכליל החכמות; היא חכמת סוד העיבור, שעסק בה הקב"ה ומסרה לאדם הראשון וכו' (פדר"א ח). הרבה פיוטים שבגניזה מגלגלים באותו נושא, והם עתידים לשמש חומר מצוין למי שיבוא להתחקות על עקבותיה של חכמה זו, ולברר מחדש את הבדלי השיטות שהביאו למחלוקת רס"ג ובן מאיר; שכל החוקרים שעסקו בדבר, לא נתנו דעתם על החומר שבפיוטי הגניזה, שרובו לפייטני ארץ ישראל, כגון פיוטי קליר, שהזכיר ר' שבתי דונולו (דוידזון, אוצר השירה והפיוט, א 1955), ועשרות פיוטים לפייטנים אחרים.

מכל מקום, פיוט המיוסד על סוד העיבור יש להפוך בו ולתהות על קנקנו; שפיוטים כאלה נכתבו בכל כובד הראש ובמלוא כל האחריות של מורה הוראה ופוסק הלכה בישראל, ולא כל פייטן נשאו לבו לקרבה אל המלאכה הזאת. ואמנם די לקרוא כמה שורות בפיוטו של ר' אדונים כדי להיוכח שאין המחבר איזה „מאן דהוא“, אלא אישיות דגולה, מנציגי המדעים שבדורו. נושאו העיקרי נתון בתוך רקמה פילוסופית, היונקת מספר יצירה וממקורות אחרים - שאין בידי לכוונתם

4 יוסי בן יוסי, עבודה ליו"כ (ד"ו א 2230). 5 כנ"ל (ד"ו א 8815).

6 הג"ל, מלכיות (ד"ו א 1494). 7 ד"ו א 1981. 8 ד"ו א 1701.

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס כח

בשם⁹. אף יש כאן רמזים לטרמינולוגיה מקצועית של סוד העיבור שאינה ידועה לנו ממקום אחר, כגון „טכסי שעות“ ו„ערכי ימים“, ואותו סימן „אפשעה“ לחלוקת השעה לתת־חלקים (שו' 37–38). אף כמה מן המונחים הפילוסופיים מופיעים כאן לראשונה ומעידים על ספרות שנשתכחה, כגון: חצבים (שו' 8, 21, 64). יש ניצב (שו' 15), ועוד.

(3) ובכך הגענו לבחינת הלשון של המחבר. קשה לומר כמה מן הלשונות יש בהם משום ניסוח ראשון, וכמה שאולים מנכסי הרבים. מכל מקום לבושם החיצוני של כמה רעיונות פילוסופיים ראויים לתשומת לב: הבדל מבלי להימנות / ההוה מבלי שריות (שו' 5); כי כל הקדומים חדשים מדובקים (7); האחד כל אחדים... כי כל האחדים חצבים ונתחים (8); הטרים כל טרם ולא טרם טרמו / כי כל הטרומים טרם עושימו (9); כי ההרגשות לא תשיגוהו (12); הוא יש בלבבות וודאי בטוחות (13), וכיוצא באלה. ורואה אני להעיר ששימושו הנפרז של פעל גזור מ„טרם“ (שו' 9, 19, 25) עושה רושם של הפגנת בעלים על מעשה ידיו. ואכן, לא נודמן לי פעל זה אצל שום פייטן שקדם למאה העשירית¹⁰. ואף לא בין פיוטי רס"ג! אמנם הפותח את מילונו של בן יהודה (וגור נגרר אחריו) ימצא שכבר יוסי בן יוסי (!) השתמש בפעל זה. אך טעות זו כבר טעה צונץ (ריטוס 240; ס"פ מהד' ב 436), ושניהם סמכו על הנוסח המשובש שב„קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים“, שלפיו נאמר באות וי"ו של „אזכיר גבורות“ ליוסי בן יוסי: „ושיגב אח קודר לטרומ / ברצותו שי ערך נוחחו“; ופירשו „לטרומ“ להקדים, כלומר הקב"ה הקדים וביקר את קרבנו של הבל לקרבנו של קין; ולא הועילה לא הערת זכס (שם). עמ' 86) שבמקום „לטרומ“ צ"ל: למרום, ולא עדות הכתוב (איוב ה יא: לשום שפלים למרום וקודרים שגבו ישע), ושבשתא כיון דעל על. רק בראדי ז"ל הכיר את האמת והדפיס „למרום“ (מבחר השירה העברית, עמ' כח). ואמנם כך הנוסח בכל כתבי הגניזה. נמצא שהראשון בין הפייטנים הידועים, שהשתמש בפעל „טרם“, היה עד כאן, ר' שמעון בר יצחק („טרמני יומים“ ביוצר לשבועות, המתחיל: אדון אימנני), וממנו למדו שאר פייטני אירופה המובאים אצל צונץ (ס"פ שם); ויתכן שכולם שאבו מספרות יהודי צפון אפריקה שנתגלגלה לאירופה, שכן אף אותה בקשה שבמערכת אליהו (ראה הערה לשו' 9), ושכמותה, אינה אלא גלגול של סוג ספרותי שהובא ממרחקים, ויש ממנו בגניזה כהנה וכהנה.

אין להכחיש שיש בלשון המחבר ממידת העצמאות והחירות של יוצר ומחדש, הראוי לעמוד בצידו של רס"ג (השוה: „להפר“ במשמעות של הטלת פור וגורל, שו' 79). אף חיבתו לסיומי „מו“ (עושימו 9, ממולימו — פשוטימו 17, צאצאימו 27, ראשימו 43, 47) יש בה מסימני האסכולה הסעדיאנית, כמוכח מהשגות דונש על רס"ג, סי' 110 (ועי' הרכבי, מבוא לאגרון, עמ' לה); כיוצא בו דעתו שכל המצוות אינן אלא ענפים לעשרת הדברות (שו' 60), שהיא דעת רס"ג באזהרותיו (סידור רס"ג קצא).

⁹ ובה נבדל פיוטו של ר' אדונים מאותו של ר' יוסי (קרי: ניסי) אלנהרואני על „ארבעה שערים“ (כרם חמד, ח"ט 41–42; REJ, חלק מ"ב 173), שאין בו אלא רשימה של כללים וסימנים, מסודרים בחרוזים.

¹⁰ ניקודי בפיוטיו ינני, עמ' קיח, שו' כט, אינו מוכיח, וכנראה צ"ל „טרם“ בשני סגולים, אלא שהנוסח מגומגם.

תולדות

כט

משהחלטתי להכין מהדורה חדשה, מנוקדת ומבוארת, של שיר זה, שצורתו נתגמגמה במקור¹⁰, הוברר לי שלא אוכל לעמוד לבדי בנסיון הביאור, המחייב ידיעה מקצועית בסוד העיבור, והתחלתי תר אחר שותף לעבודה. מעטים החכמים במקצוע זה, לא רק בארצנו אלא בעולם כולו, ואני מציין מתוך סיפוק רב שהחכם המצוין, בעל "סדרי זמנים", נענה לבקשתי והסכים לכתוב ביאור לשיר הנידון. (עי' בסוף המאמר). ואף על פי שבכמה פרטים דעתנו חלוקה, רואה אני את ביאורו עיקר ואת ביאורי טפל, שלא בא אלא כמעיר וכמשלים. ובוה אני מביע את הכרתי והוקרתי למר א. א. עקביא.

קיצורים: דו"ז=דוידזון, אוצר השירה והפיוט. / מכון=מכון לחקר השירה העברית. / ספר מארכס=ספר יובל לכבוד הפרופ' אלכסנדר מארכס, ניוירוק תש"י — 1950.

זה הרשות אשר ארש רבנא ומר(נא) ארונים הלוי אשר ממדינת פאס ביר(בי) ניסים || נ"ע לדרוש בו בשבת החודש הזה לכם וזה הוא נסחו

5 אַרְשֶׁת שִׁפְתֵינוּ | פֶּתַח הוֹדֵיוֹת | וְהָגוֹת לִבֵּנוּ | הִגְיוֹן תְּשֻׁבָּה
לְכָרֶךְ מַנְעֵלָה | וּמַתְנַשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ | וּמְרוֹכִים עַל כָּל | בְּרָכָה וְהִלָּה
הָאֶחָד מִכָּלִי לְהִישָׁנִית | מִכָּדָד מִכָּלִי לְהִימָנוֹת | הִלָּה מִכָּלִי שְׁרִיֹּת
הַשָּׂגִיא וְלֹא גִדַּע | מִסָּפֶר שָׁנָיו וְלֹא חָקַר
הַקָּדִים כָּל קָדֶם | וְלֹא קָדֶם קָדְמוֹ | כִּי כָל הַקְּדוּמִים | חָדָשִׁים מְדוּבָקִים
הָאֶחָד כָּל אֶחָדִים | וְהוּא לְבָדוֹ אֶחָד | כִּי כָל הָאֶחָדִים | חָצִבִּים וְנִתְחַמִּים
הַטָּרִים כָּל טָרֶם | וְלֹא טָרֶם טָרְמוֹ | כִּי כָל הַטָּרוֹנִים | טָרְמָם עוֹשִׁימָם

10 השוה שורות 13—18, 74—76 במהדורתנו, עם איתן השורות במהדורת שייבר. נוסח הפיוט הושווה שנית עם גוף המקור (כ"י קויפמן, 142), שצילמו הגיע למכון, הודות לפרופ' שייבר.

1 ארש, לי ארשת שפתים, ר"ל: חיבר.

5 שריות, כך נקוד בכ"י (והשווה: אקדמות מלין ושריית שיתא, ומצוי בתרגומי המקרא, כגון הושע א ב, ועיד), ור"ל: הויית הקב"ה אין לה תחילה וראשית. 6 איוב לו כו.

7 חדשים מדובקים, כלומר: נבראי והם מורכבים מיסודות שונים, נמצא שקדמיותם יחסית, והיה מי שקדמם.

8 האחד, לרעיון השוה פיוטי ר' נחמיה (ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ח"ד, רכ): "ובכל אחדים יחידו", ועי' חיבות הלבבות, שער היחוד ט: כי האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים ע"ד העברה נאצלת מענין האחד האמת. — חצבים, מונח פילוסופי, שאינו במילונים ואין בידי להגדירו בדיוק. הוא גזור מ"חצבה עמודית שבעה" (משלי ס א) ששימש מקור לפועל "חצב" שבספר יצירה, והמחבר שלנו משתמש בו לכמה עניינים, ראה שו' 21 ושו' 64. כשם סגולי, בעל משמעות פילוסופית-מיסטית, מצאתיו גם בספרות הבקשות המיסתיות, המפורזות בגניזה (קצתן הדפיס אלטמן ב"מלילה" ב, בשם "שירי קדושה"), כגון: כי ברוח פיה נבראו הכל ובהדר (נ"א: ובחור) חצב ביה נצבו (שריד שבכ"י ששון 219, סי' 11 [קריית ספר, שנה כז עמ' 91], וכ"י קמברידג' Add. 3375) — נתחים, אברים וחלקים.

9 הטרים וכי, חוזר על הרעיון שבשו' 7. ללשון, השוה: אתה הוא ד' לבדך סרמת לכל הטרומים קדמת לכל הקדומים (דו"ז, אוצר השירה והפיוט; אות א 8762; הברמן שירי היחוד, עמ' פט), ועי' להלן שו' 19, 25. — טרמם עושימו, כך בכ"י, ובספר מארכס נסתרס.

ל

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

- 10 יַעַר כָּל דְּמוּיוֹת | וְהוּא לֹא יְדוּמָה | כִּי כָּל הַדְּמוּיוֹת | בְּגִבּוֹל נִתְּאִים
חֹקֵר כָּל חֶקֶר | וְהוּא לֹא יַחְקֵר | הָעֶרְיָךְ כָּל עֶרְךָ | וְהוּא לֹא יוֹעֶרְךָ
כִּי הִתְקַשְׁוֹת | לֹא תִשְׁיָגְהוּ | בְּרָא כָּל עֵין | וְנִעְלָם מֵעֵין
הוּא יֵשׁ בְּלִבּוֹת | וְיִדְּאִי בְּטוּחוֹת
רֹאשׁ כָּל רֹאשׁוֹן הוּא בְּלֹא רֹאשׁוֹן וְרֹאשִׁית | וְאֵת אֲחֵרוֹנִים הוּא | בְּלֹא תַכְלָה וְאֲחֵרִית
15 הַמְצִיא הַנְּמָצָא | מֵאֵין אֵל גֵּשׁ | וְהַצִּיב יֵשׁ נֶצֶב | בְּאֵיִר לֹא נִתְּפֵשׁ
וּג... שׁ חֲצַב נִחְלָקִים | לְאֶרְבָּעָה רֹאשִׁים | בְּמֶאֱמָר וְלֹא בִּיגָע
אֲמוֹתָם שְׁלֹשָׁה | מְמֹלִימוֹ שְׂבָעָה | פְּשׁוּטִימוֹ יוֹד בֵּית | סְפוּרִים בַּעֲשָׂרָה
כּוֹלֵם נֶאֱמָנִים | בְּשִׁלְשָׁה עֲדִים | נְכוּחִים לְמִבֵּין | בְּשִׁלְשׁוֹשׁ סְפָרִים
עֵין לֵל, רֹאשׁוֹנִית | קְדוּמָה אֲלָפִים | עֲלִילַת נְמָצָאִים | טְרוּמָה יוֹמִים
20 קְנוּיָה רֹאשׁ יוֹסֵד | וְהִיא רֹאשִׁית דְּרָךְ | וְרֹאשׁ כּוֹכְבֵי רוּמָה | וְרֹאשׁ עֲפָרוֹת תַּבֵּל
אֲצִילִיָּה שֶׁשָּׁה | חֲצָבִיָּה שְׂבָעָה | קְדוּמִי עוֹלָם | עָלוּ בְּמַחְשָׁבָה

10 הדמויונות, צורות ומראות, (ידועות המכון ו, קפג; "עניני לשון" לילון, חוב' אייר תש"ב, 1-3). — נתאים, אם אין כאן ט"ס במקום "נתארים" (ל' ותאר הגבול, יהושע טו ט—; יתארהו בשרה, ישע' מד יג) הרי זה מלשון "תתאו", במד' לד ז—ח. ולענין השהו שיר היחוד ליום ג': כל היצורים גבול סיבבתם וכו'.

11 בכ"י: חוקר על חקר והוא לא יח קר ו. — לא יוערך, ל' מי יערך לך.
12 תשיגהו, קורא אני: תשיגהו=תשגנה אותו (השהו "תבטאו", ירמ' מט יא), ואילי ערביזם הוא.

13 בלבבות, היכלות רבתי כד: בכל לבב שם הוא; שם כו/ד: אתה דר בלב האדם. — יתכן ששורה זו קטועה.

14 וראשית, בכ"י: ראשית.
15 יש נצב (ראה עקביא), לדעתי ר"ל: העולם ומלואו מרחף באויר, ע"ד: תולה ארץ על בלימה. ועי' תנח' חיי שרה ג: "מלך ב"ו בונה בית וכו' ומשבנה עליה העמיד אותן על מה, על האויר". וכינה את הגופים ב"יש נצב", להוצא "יש שאינו גוף", עי' ראב"ע לשמות כה מ. המדבר על שני מיני "יש". — באויר לא נתפש, ספר יצירה ב, ו.

16 ר"ל: ברא את העולם, המורכב מארבעה יסודות, במאמר וכו', ועי' הקדמת רס"ג לספר יצירה (הברמן, סיני, טבת'אדר תש"ז, רנח—דנט). — לארבעה ראשים, בפסוק זה (בר' ב, י) השתמש גם גבירול ככינוי לארבעה יסודות (כתר מלכות, סוף פיסקת "מי ימלל גבורותיך"). וכן בעל ט פרקים מיוחסים לרמב"ם (וואידא, קובץ על יד, טו, עמ' קטו, סי' יא): "...וזהו העולם השפל שיש בו חומר אחד מקבל ארבע צורות ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים והם הנקראים ארבע יסודות".

17—18 לדעתי רומזי המחבר לספר יצירה: שלוש אמות, שבע כפולות, י"ב פשוטות, ועשר ספירות (ספורים בעשרה), שהם ביחד ל"ב נתיבות פליאות חכמה (שם פרק א). ו"נאמנים בשלשה עדים" הם "עולם שנה נפש" הנקראים "עדים נאמנים" (שם ו א), ו"שלושה ספרים" הם: "ספר וספר וסיפור" (שם א א). — לפירושו של עקביא מסייעת תיבת "ממולימו", (אם אין כאן ט"ס במקום: כפולימו), המתיישבת יותר על לשון עיבור (לענין מלא=עבר, עי' ח"י בורגשטיין, בספר היובל להרכבי, חלק עברי 88 וכו'; ת. ילון, קונטרסים לעניני הלשון העברית, שנה א, 42—43; הנ"ל מלילה ג—ד 115), ויתכן שהמחבר מצא בספר יצירה רמזים לסוד העיבור.

19 עין, עי"ן צרויה בכ"י, כינוי לתורה "שהיא עין לכל עין", אותיות ד"ר עקבא, אות ע. — טרומה, בספר מארכס ט"ד: מרומה.

21 אציליה, אולי פירושו: קצותיה, עס"י ישע' מא ט, (מקצות הארץ ומאציליה).

לא

תולדות

קְרוּאָיָה יַעֲלֵב | עֲדֵי אֲדוֹנֶיהָ | הַגִּיזָה יִהְיֶה | תִּמְדִּי לֹא יָמוּשׁ
 רֹאשׁוֹן מַחְצֵבָתָם | מְרוֹם מְרֹאשׁוֹן | בָּם יִזְוֹן נֶשֶׁם | אֲשֶׁר לִפְנֵי שְׁמֵי
 וְכִסֵּא הַכְּבוֹד | הַנִּכּוֹן מֵאֵז | וְתַפְתָּה וְגַן עֵדֶן | עֲרוּכִים מֵאֲתָמוֹל
 וְצָרֵי הַטְּרוֹם | בְּטָרֶם יוֹלְדוּ | הָרִים וּגְבָעוֹת | וּפְרֵי תוֹצְאוֹתָם
 25 מִקֶּלֶם נִמְשָׁכִים | אֲדוּקִים נִצְבִּים | מוֹבָאֵי אֶהָב | מֵאֵז וְעַד עַד
 עֲמִלְהוֹ לְעֵינֵם | מִמְּלֶכֶת כּוֹהֲנִים | וְנִין צִאֲצָאִימוֹ | לְפָנָיו נְכוֹנִים
 בְּשִׁמְרָם עֵקֶב רָב | לְלִמּוֹד וּלְלַמֵּד | רֹאשִׁית הַמִּצְוֹת | לַעֲשׂוֹת וְלַעֲשׂוֹת
 בְּעוֹלָם הַיִּדּוּן | בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים | וְגַם הוּא יִפְרֹד | לְאַרְבָּעָה כְּאֲשֵׁם
 30 בְּכִי וְהִי | בְּאֵלּוֹל נִבְרָאִים | אֲרַבְּעָה אֲמוֹת | בְּמִזְנוֹנִים לַעֲלוֹת
 תְּכוֹנִים בְּזֶרֶת | כְּלוּלִים בְּשָׁלִישׁ | מְדוּדִים בְּשׁוּעַל | אֲסוּפִים בְּחוּפֹן
 וְאֵשׁ פְּלֻדוֹת הָאֵז | בְּחֻזְקָתוֹ נִבְרָא | סֶהַר וְחֶרֶס | וְכֹכָבֵי מִמְשָׁלָה
 שְׁמֵשׁוֹ כְּמִנְהַג | שְׁלֶשֶׁתָם לְשְׁלוֹשָׁה | נִחְלָקוּ בְּקִיטְרוֹג | לְעֶשְׂרִים (תְּכֵלֶת ת"ח
 קִיטְרוֹגָם רִיצָת | מוֹשֵׁל הַחוּשָׁף | כִּי הִיא מְנַת כּוֹסוֹ | וּמְנַת גּוֹרְלוֹ

והכוונה ל"שש קצוות" שבספר יצירה (א יג). יצ" סדר רבה דבראשית, אוצר מדרשים, 313.
 ואפשר ש"ששה" ו"שבעה" שניהם ריבויים לדברים שקדמו לבריאת העולם. לפי מדרשים שונים,
 עי' ב"ר א ד, מהדו' תיאודור-אלבק, עמ' 6 ; מדה"ג לבראשית, מהדו' מרגליות, עמ' ח.
 22-25 מנין הדברים שקדמו לבריאת העולם : ישראל והתורה (ש"ו 22), האבות (או :
 אברהם בלבד, ראשון מחצבתם), ביהמ"ק, ושמי של משיח (23), כסא הכבוד, גיהנום וגן עדן
 (24), ותשובה (25 וצרי הטרם), יכנה את התשובה ב"צרי", שהרבה מקראות ומאמרי חז"ל
 מדמים אותה לרפואה, כגון : ושב ירפא לו (ישע' י') : שובו בני שובבים ארפא משיבתיכם
 (ירמ' ג כב) ; גדולה תשובה שכיאה רפאית לעולם וכו' (יומא פ"א). וכן אימר רס"ג
 (תרביץ טז 63, ס"ה) : "ומראש כוננתה רפואה לפושעים והיא תשובה", וכן בדברי שאר
 כל הפייטנים. ואולם הראיה המכרעת לכוננת המחבר הן המלים "בטרם יולדו הרים וגבעות"
 הרומזות לתהלים צ ב, המשמש סכך ל"תשובה" בכל המקורות המביאים אותה בין הדברים
 שקדמו לבריאת העולם.

- 26 לא ירדתי לסיף דעתו. לאדוקים" הישנה ספר יצירה ו, ח, יג.
 27 עמלהו, נ"ל מגומגם. — שמות יט ו.
 28 תהלים יט יב. — לעשיה, כנר' צ"ל : לשמור.
 29 עד כאן הקדמה, מכאן ואילך ענין תקופות ועיבורים, המבוארים בדברי עקביא.
 30 ארבעה אמות, אין "אמית" אלא יסודות (כמו "ראשים" בשו" 16), והכוונה לאש
 עפר מים ורוח, שכולם נבראו במידה ובמשקל (במוזנים לעלות, תה" ס ב') כמבואר בשו" 31.
 31 עי' ישע' מ יב ; משלי ל ד. כאן ביאור ל"ארבעה אמות" שבשו" 30 : תכונים
 בזרת=שמים (תולדות הא ש) ; כלולים (=מדודים) בשליש, היינו עפר, שנאמר בו "וכל
 בשליש" (יש' שם) ; מדודים בשיעל=מים ; אסופים בחופ=רוח (משלי שם), — הרי
 ארבעת היסודות, ובכולם נאמר לשון שיש בו ממשמעות כלי המדידה (זרת, שלישי, שועל, חוסן),
 וזה שאמר : במוזנים לעלות.
 33 השוה גם משנת ר"א לענעלאו, עמ' 46 : שלש שמשו בהן חמה ולבנה עד תחלת יום
 רביעי. — ותכלית ת"ח, בכ"י : ותכלי תת"ח (וכן בספר מארכס), ומפירושו של עקביא למדתי
 איך לתקן.
 34 כנר' צ"ל : קיטרוגה ריצת (ל' ריצוי) מושלת החושך (הלבנה) כי היא מנת כוסו
 (של החושך).

לב

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

- 35 להיות ד"ח תתע"ו | אושיות לבהר"ד | משלשה ותרע"ב | ועד יו"ב בלא חלק
להקדיל גם למשול | ולהיותם אותות | למועדים וזמנים | ולימים ושנים
האותות ראשית | לטקסי השעיות | וסימנים אפסעה | ומחציתה מתק
והשעה ראשית | לערכי הימים | פ"ח עם ל"ו תשצ"ג | לקדש הקדשים
וים נחלקו | לטומאה וספירה | וכיפור ותמידים | ומועדי גלויות
40 והחדש ראשון | למלאות הקדשים | ושנים נחלקו | לעשר מחזורות
מהם מחזור י"ט | והוא צורך העת | שבעה כבדראשית | ונתשאר ולכל
ומילי אחרניאטא | מרבית דחיות | שערם ארבעה | והדחיות שמונה
וארבעה לזין | מסורת מועדים | סימן ראשימו | על אד"ו הראש
וראשון השנים | ראשית השמטות | ומספר שבתות | וקידוש החמשים
45 וזנת המועדים | כמי שבעה חרשים | ראשיתה שביעי | ואחריתה ראשון
שביעי לראשון | ראשון לקדשים | וראשון למועדים | ויוצאים ורגלים
ראשון ראשימו | ארבעה עשר | ראשון למצות | ולשמירת מצות
איכלין כל ארבע | ותולין כל חמש | ושורפין בראש השש | ושחטו הפסח
וראשון בראשון | ראשון לאכילה | וראשון לחגיגה | ומקראי קדש
50 ויסוד המעלה | חמישים לשביעי | במחלתו שמעו | וברביעי אכלו
תשיעי לראשון | שלישי לשביעי | ששי בו עצרת | ושני לראשון
וראשון לספירה | שבעה שבועות | ושבע שבתות | וגם יום הושענא
וראשון הששה | לאכול ביכורים | ומחלת השבת | ומחלת השביעית

37 ר"ל : תיבת "אפסעה", בישע' כו ד, משמשת סימן לחלוקת השעה לתת"ף חלקים :

א"ף שעה : ומחציתה מתק=תק"ם

42 ומילי אחרניאטא, ע"י ר"ה כ ב, ומפורש הדבר בסעדיאנא סוף עמ' 130. — מרבנות,

כך נקוד בכ"י, אלא שהמ"ם מטושטשת (ספק טי"ת), ולא ידעתי מהו. — על "ארבעה שערים"
ע"י ח"י בורנשטיין, בספר סיקולוב, עמ' 37 וכו' ; סעדיאנא 102, 128, 130, 131 ; מדרש
שכל טוב לשמות 90—92. — על הדחיות, בורנשטיין שם 36.

43 לזין=לאוין, וכן באזהרות ר' יצחק אבן ג'יקטילה (ספר היובל לאפשטיין, ירושלים
תש"י, ריש עמ' 173) : הרי עשרים ושנים לזים וכו', ואני חוזר בי מפירושי לד' לאוין
בספר מארכס, ומודה לדברי עקביא. — על אד"ו, כנר' ט"ס, במקום : לא (או : אל) אד"ו.
44 וראשון השנים, נ"ל ר"ל : א' בתשרי (ראשון למנין שנים) הוא גם ר"ה לשמיטין
וליובלות (משנה ר"ה א א), וכונת "שבתות" ג"כ לשמיטין (לכאורה יש כאן כפל לשון, אך
אולי הוצרך 'משום מה להדגיש שלא רק שנת השמיטה מתחלת מא' בתשרי, אלא אף מנין שבע
השמיטות), וקידוש החמישים" רומז לר"ה ח ב : "יכול לא תהא מתקדשת אלא מיו"כ ואילך,
ת"ל וקדשתם את שנת החמישים, מלמד שמתקדשת והולכת מתחילתה.

45 לדעתי ר"ל : שנת המועדים אינה משתרעת אלא על תקופה של שבעה חדשים
(ניסן—תשרי), וטעם "כמו" על שום שאין כאן שבעה שלמים, שמחצית ניסן וסוף תשרי
אינם מן המנין.

47 ראשון למצות, אולי צ"ל : למצות ? השהו רש"י ורמב"ן לשמות יב א—ב.

49 וראשון בראשון, נ"ל : יום ראשון של החג הראשון (א' של פסח). — ראשון
לאכילה, לאכילת מצות ולקרבת חגיגה ומקראי קודש.

50 במחרתו וכו', איני סבור שיש להגיה את הנוסח, ויותר נראה שיש כאן דילוג
והשמטה הנועלים בפני הבנת השורה.

תולדות

לג

ומִתְּחִלָּה שְׂבִיעִי | לְשִׁפּוֹן הַכְּבוֹד | וְלַעֲלוֹת לְהִיּוֹת שָׁם | מִקֶּפֶר אֲרָבָעִים
 55 שְׁנֵי הַנְּבָחָר | מְרֻבָּע מְשֻׁלָּשָׁה | מְרַאשׁ צִיקוֹתָם | רַךְ קִטְנֵי שׁוֹתֵל
 וּמִרְאשֵׁי אֲבוֹת | נִבְחָר גִּזַּע טוֹב | שְׁלִישִׁי כְּמַעַל | עֲשִׂירִי מִתְּחַת
 עֵלָה בּוֹ בָּיוֹם | בְּשִׁבְעִים וּשְׁנַיִם | מַעֲרִי גִיבּוֹרִים | הִרְיֵד מִבְּטָחָה
 יְהִיבָה שְׁלִישִׁיהָ | לְתַכְלִית קֶץ בְּתַמָּ"ו | מַצְנֶה לְאַלְף דּוֹר | בְּכַתֵּב וּבְעֵל פֶּה
 סְכוּמָה מִסֵּרִים | לְמֶאֱהָ וְגַם עֲשָׂרִים | תְּחִילַת שְׂבִיעִי | וְאַחֲרֵיתָם עֲשִׂירִי
 60 יְסוּדִיָּה עֲשָׂרָה | לְעוֹמֶת הַעֲשָׂרוֹת | וְנִנְפִיָּה בְּרִי"ת | כְּנָגֵד אֲבָרִים
 פְּרִטִּיהַ כְּתִיבָה | בְּשִׁמּוֹנָה מְקוֹמוֹת | כְּלָלִי הַתְּרוֹת | בְּבִיאֹר זִיוִּנִין
 אֲרָנֶיהָ חֲמִשָּׁה | כְּנָגֵד הַחֲמִשָּׁה | שְׁמִיטָהּ שָׁשָׁה | כְּנָגֵד הַשָּׁשָׁה
 נִקּוּבִיָּה תִשְׁעָה | כְּנָגֵד הַתִּשְׁעָה | אֲמָרֶיהָ נִסְכָּם | בְּשֻׁלָּשָׁה מְקוֹמוֹת
 רִאשִׁיתָהּ שְׁנַיִם | וְאַחֲרֵיתָהּ שְׁלֹשִׁים | לְעוֹמֶת מִתְּצַבִּים | וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן
 65 עוֹמְסִיָּה מְצוּפִים | מִבֵּית וּמַחוּץ | טַעֲוִינִים זֶר זָהָב | וּשְׁלֹשָׁה כְּתָרִים
 יִרְאָה רִאשִׁית | וְתִבּוֹאֶת רִאשִׁית | וְהִיא תִּכְמַת רִאשִׁית | וְנִסּוּכָה מְעוֹלָם
 בְּחֻקָּהּ וּבְעֶרְמָה | הִיכְנֶתָהּ בֵּיתָהּ | וְעֶרְכָּהּ שׁוֹלְחָנָהּ | בְּלָחֶם אֲבִירִים
 שְׁלָחָה נַעֲרִיָּה | בְּרִאשֵׁי הַיָּמִיּוֹת | וּבְפִתְחֵי שְׁעָרִים | אֲמָרֶיהָ תֵּאמַר
 לְכוּ לַחֲמוּ בְּלַחְמִי | בְּלֹא כֶסֶף וְלֹא מַחִיר | וְשִׁיבְרוּ וְאָכְלוּ | מִשְׁצֵם הַר חִירָב

- 54 לשכון הכבוד, שמות כד טז—יח. ואולי רומז כאן ליומא דף ד.
- 55 אף כאן נ"ל חל איזה דילוג, ואין השורה דבקה לא לפניה ולא לאחריה. סופה מכישטש וקריאתה מפוקפקת.
- 56 הכוונה ללוי שהוא שלישי במנין מלמעלה למטה (ראובן שמעון לוי) ועשירי מבנימין ילמעלה. ע"י פדר"א לו; תנח' קרח יב, ובהערות תיאודוראלבק לבר"ע ז.
- 58 יהיבה, רומז לנוטריקון של "אנכי" שבת קה א.
- 60 הולך בשיטת רס"ג שכל המצוות כלולות בעשרת הדברות (סידור רס"ג עמ' קצא). — ברי"ת, לא ידעתי מקורו וטעמו של סימן זה.
- 61 פרטיה כתיבה, אולי צ"ל: פרטי הכתיבה, כמו: כללי החרות (=הכתב). — בביאור זיונין, ע"י מנחות כס ב.
- 62 כנגד החמשה, אולי כנגד ה' פעמים אור, ב"ר ג ה.
- 64 ואחרית, קרי: ואחריתה, ויפה פירשו לי ידידי מר ש. אברמסון נ"י, שר"ל: התורה תחילתה ב"ת וסופה למ"ד. אח"כ מצאתי את מקורו במשנת ר' אליעזר לעזעלאו 268. וע"י פירוש הרמב"ן לספר יצירה, שפירסם ג. שלום בקרית ספר ו 401, אותיות דר"ע, סוף אות ב, ובהערות הרב כשר בתורה שלמה לברי"א א, סי' יט. — לעומת התצבים (ע"י שו" 8 וש" 21): ר"ל: כנגד ל"ב נתיבות פליאות חכמה שבהם נברא העולם.
- 65 עומסיה, נושאי עול תורה. — מצופים וכו', שמות כה יא, ור"ל: תוכם כברים וזוכים לשלושה כתרים, ע"י יומא עב ב, ילק"ש משלי תתקמ"א; ובליקוטים מפירושי הר"ח על התורה (שי"ר תולדות הר"ח, עמ' 66), פר' תרומה: "כי הארון רמו לצדיק החכם שהוא צריך להיות תוכו כשרו כשם שהיה הארון מצופה מבית ומחוץ" וכו'.
- 66 רומז ל"שלושה שנקראו ראשית": יראה (תהל' קיא י), ישראל (ירמ' ב ג), ותורה (משלי ח כב—כג). ע"י סדר רבה דבראשית, אוצר מדרשים—לאייזנשטיין 314; אותיות דר"ע, אות ב'.
- 67 היכנתה, אולי צ"ל: הכינה, וע"י משלי ח יב, ט ב; תה' עח כה.
- 68—69 משלי ט ג, א כא, ט ה; ישע' נה א. — ואכלו, בכ"י: יאכלו. — מטעם, ממזון.

לד

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

- 70 וְזָכְרוּ רֵאשִׁינֹת | וּמַעֲשֵׂי יוֹם רֵאשׁוֹן | וְלֹאשׁ דְּבָרֵי הָאֵמֶת | סִפְרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן
וְרֵאשֵׁי הַיְשִׁיבוֹת | וְסֹדֶר מִנְהָגָם | רְבוּנָם מְשׁוּי | וְשִׁבְעִים וּשְׁנַיִם
וּבְעֻלּוֹתָ הָעִיר | לְשִׁבּוֹת הַשָּׁבִי | קִיבְלוּהָ אֶהְרֹן וְחֹזֵר | אֵב בֵּית דִּינֹי
שָׁמָּה מֵת אֶהְרֹן | וְכִיֶּהֱן אֶלְעָזָר | וְהוֹאִיל הַמִּקְבֵּל | וּבָאָר גַּם נִתָּן
וְאַחֲרֵי הַמַּשְׁרָת | זְקֵנִים וְנָבִיאִים | שֶׁלְשָׁלֹת עֲבוּתָהּ | בִּיעֲלָבָהּ הִיא עֲדוּת
75 מְשׁוּכָה בְּעֲבוּתוֹת | רַבִּים מְנוּפָצִים | בִּימֵי יְהוֹשֻׁפָט | רָנְנָה בְּרַחֲבוֹת
אֶמְרִיָּהּ הָרֵאשׁ | כְּמוֹ אֶהְרֹן הָרֵאשׁ | וְכָרְיָהּ נָגִיד | כְּנִשְׂיָא הַנָּבִיאִים
וְשִׁפְטֵי עִיר וָעִיר | מוֹל אֲנָשֵׁי הָיִל | וְשִׁטְרִים הָלִוִּים | כְּנָגֵד הַשִּׁטְרִים
לְחֹזֶק גַּם לַעֲשׂוֹת | לְהוֹיֹת עִם הַטּוֹב | גַּם לֹא יֵאָשְׁמוּ | וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף
וְרֵאשֵׁי הָאֲבוֹת | לְמִטּוֹת שְׁלִישִׁיָּהּ | לְהַפֵּר וּלְהַנְחִיל | וְשׂוֹא רֵאשׁ מִקְקוֹת
80 כְּצוֹי הַמַּצּוּה | לְאוֹת רֵאשֵׁי עָם | לְהַכִּין וּלְסַעַר | בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה
לְרַבֵּץ הַתְּעוּדָה | [כְּ]צוֹי הָרַחֲבָה | לְנִצּוֹר הַתְּעוּדָה | עוֹמֶדֶת לְעַד
.....

נספחות

- א. עוד פיוט לר' יהודה בן קוריש (ראה הקדמה, סי' ב)
ר' יהודה בן יצחק בן קוריש, ראשון המדקדקים העברים שהגיע אלינו משהו
מחיבוריו, הוא גם לפי שעה ראשון הפייטנים בצפון אפריקה הידועים בשמם (חי
בתארתה, גבול תלמסן, בתחילת המאה העשירית). בתורת פייטן פירסמו הד"ר
- 70 ישע' מו ט : תהל' קיט קס, מח יד.
71 ר"ל : תורת ראשי הישיבות ומנהגיהם מקורם בתורת רבם, משה רבינו (המשוי
מן המים) וע"ב זקנים.
72 "עיר גבורים עלה חכם" (משלי כא ב) נדרש על משה בעלותו על הר סיני. —
לשבות השבי, לקבל את התורה (תהל' סח יט).
73 שורה זו אינה מתיישבת יפה עם שלפניה, ויתכן שנשמטה שורה אחת ביניהן, או
שהמחבר פירש "שמה" במשמעות "אז" (ראב"ע לדברים י ו, בשם רי"צ"ג). — שמה, במקרא
(שם) : ש.ם. — והואיל=וביאר, על פי דב' א ה. — גם נתן, דב' לא ט.
74 המשרת, יהושע. — ביעקב וכו', תהל' עח ה.
75 משוכה, הושע יא ה, כוונתו למינוי סנהדרין, ורומז לדברי חז"ל לדברים א טו (ספרי,
ועוד) : משכתיים בדברים. — מנופצים, לא ידעתי מהו, ואולי רומז כל הענין לדהי"ב פרק כ.
76—77 כאן מובע הרעיון שכל שעשה משה חזר ונשנה בימי יהושפט, ולא אדע מקורו.
ועי' ספרי דברים, פ"ס קמד. — זכריהו, כנר' צ"ל : זבדיהו, דהי"ב יט יא. — ושופטי עיר
ועיר, שהעמיד יהושפט (דהי"ב יט ה) הם כנגד "אנשי חיל" שנאמר במשה (שמות יח כה),
"ושוטרים הלויים" שנאמר ביהושפט (דהי"ב יט יא) הם כנגד השוטרים שמינה משה (וכנר' ר"ל
שאף משה מינה שוטרים משבט לוי, השה יבמות פו ב). — מול, נקוד בחולם.
79 למטות שלישיה, לשבטי ישראל. — להפר, להפיל פו ר וגורל. — ושוא וכו',
במד' לא כו.
80 המצוה, אולי לשון נגיד ומצוה (ישע' נה ד). — לאות, אולי מל' ויתא ראשי
עם (דב' לג כא). — להכן ולסעד, ישע' ט ו.
81 כצוי, בכ"י : צוי. — לנצר התעודה, מגומגם, וכנר' צ"ל : התורה.

לה

תולדות

בראדי ז"ל שמצא לו שרידים ממעמד ליום כיפור והדפיסם ב"הצופה מארץ הגר" שנה ב (תרע"ב). בשנים שבנתיים לא נתגלה שום פיוט נוסף לאבן קוריש, ואף בתוך החומר הרב שבמכון לא נסתייע בידי למצוא אלא פיוט אחד שחתום בו שמו; אף הוא ליום כיפור, וזה לשונו (סימנו: יחיה, יהודה, בן קוריש):
(כתב יד אוכספורד 2844/12, דפ' 23—24, שרידי מעמד המכיל גם מפיוטי הקלירי דפ' 26—28).

רהוט *

'יראת איום ונורא' מי ישמע ולא יירא
זמלתי ואירא (איוב לב ו)
'חלחלה באה בקרבי' בנכרי: עון עציבי
יראה ורעד יבוא בי (תה' נה ו)
ה 'יגורתי כל עצבותי מקצות' פן יסבו עקבי נחוצות נפוצות
ותכסני פלצות (שם שם)

(פזמון)

'יה' הדרש' והטיבה' דורש' היום בתשובה
י' שמעה י' סלחה י' הקשיבה (דנ' ט יט)

'היום יום דין ושאינו' מי יתיצב בחרונו
י פי יאלף עונו (עפ"י איוב טו ה)
'בקום אלהים לשפטה' ביד כל אדם יחתום פעלהו
לדעת כל אנשי מעשהו (שם לו ז)
'נגד ועמו מי יעמוד' ומי יתיצב אם ימוד
אם עונות תשקר יה י' מי יעמוד (תה' קל ג)
טו 'קשים וחזקים דיניו' ושמים לא צדקי לפניו
וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה)
'ואף כי אנוש רמה יודק' וכן אדם קאבק דק
האנוש מאלוה יצדק (שם ד יז)
'רחם נא ועון כסה' בהבטחתה עמה במחסה
כ למעני למעני אעשה (ישע' מח יא)
'י' בהיכל קדשו ממעל' נצב לריב על כל פעל
יקרא אל השמים מעל (תה' נ ד)
'שדי בחוג שמים יתהלך' וכל מלך מפסאו ישלף
אש לפניו תלף (שם צו ג)
כה בכו אשרי נשוי פשע הנגון' אשרי כסוי חטאה בתחנין
י' ייאל רחום [ותנין] (שמות לד ו)

ב. עוד שריד לדונש בן לברט

דונש בן לברט נתפרסם כבלשן ומדקדק, וכאבי המשקל הערבי בשירת ישראל. אך מעולם לא ידענו שהיה פייטן במשמעו העצמי, היינו, מחבר פיוטים

* רהוט, רהוטה, רהט, רהיטים — כל אלה מציינים פיוטים מסויימים בקרובה, המיוסדים על סדר מקראות. — שו' ה, ע"י איוב ט כה; תה' מט ו (עבודה זרה יח א).

לו

שירו של ר' אדונים הלוי מפאס

בשביל בית הכנסת, ללא משקל ערבי, כדרך הפייטנים שקדמוהו (אף אותם שירי קודש מועטים הכתובים במשקל וחתום בהם דונש, עדיין לא יצאו מכלל ספק אם אמנם לדונש בן לברט הם). עד שגילה הרב יוסף מרקוס שריד ממעמד ליום כיפור, ובו חתום שמו המלא: אני דנש הלוי בן לברט (נתפרסם בשנת תר"ץ, ב"מזרח ומערב", כרך ד). בשנת תש"ז כינס נחמיה אלוני את כל שירי דונש שנתפרסמו עד אז, ודאיים ומסופקים, והוסיף עליהם ממה שגילה בעצמו והוציאם בספרו "דונש בן לברט, שירים" (ספרית מקורות, הוצאת מוסד הרב קוק).

אותו שריד שפירסם מרקוס, הוא חלק משלשלת של פיוטים המיוסדים על מלות הפסוק "אתה הוא ד' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחווים" (נחמי' ט ו). וכולל את הפיוטים המכוונים לתיבות "הימים וכל אשר בהם ואתה" מתוך פסוק זה. השריד הבא, שמצאתיו תוך כדי עסקי בשירו של ר' אדונים בירבי ניסים, כולל את החוליה האחרונה בשלשלת האמורה, ומכוון כנגד סוף הפסוק. סימנו: [דנ] ש בן לברט, ומקורו: כתב יד קויפמן 43 (דף אחד, כתוב מעבר אחד, חלק ממקורו של מרקוס) שצילומו הגיע למכון. הודות לידידי הפרופ' אלכסנדר שייבר (בודאפשט), וזה לשונו, לפי ניקודי:

[ובכן וצבא השמים לך משתחווים]

.....
צ' יש' 'שִׁמְךָ מְכַבְּדִים וּמְהַלְלִים וּמְגַוִּים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
צ' יש' 'בְּיָוִם זֶה גְבוּרָתְךָ מְחִים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
ה צ' יש' 'פְּקֻלָּה נִקְדִּישׁוּךָ אֲוָרְחִים וְנִלְוִים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
צ' יש' 'בּוֹטָאִים אֵל נָא נְהִי לְבוֹז כְּנַעֲנִים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
צ' יש' 'נִגְדָם אֵימָתְךָ הַיּוֹם מְשׁוֹים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
צ' יש' 'לְשִׁמּוֹר דָּתְךָ זֶה אֶת זֶה מ...וּיִם
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים
צ' יש' 'לְשׁוֹת עֹמְדִים כְּעֹמְדִים וְוִים
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים

א צ' יש' = צבא ישראל.

ב וצבא, בכ"י בטעות: ושמן. הפסוק החוזר מובא בקיצורים.

ה ונלוים, גרים הנספחים אל ישראל (ישע' יד א, נו ו ועוד).

ז בוטאים, אומרים. — כנענים, משלי יב ח.

יא מ...וים, כנר' צ"ל: מצוים, או: מרוים (על פי משלי יא כה, וכתרגומו).

יג לשוח, להתפלל. — כעמורים ווים, האם ר"ל שמתפללים כל היום בעמידה?

לז	תולדות	
טו	צ' יש'	'לוהגים מדשן ביתה נהי ר'נים וצבא השמים לה משתתפים
	צ' יש'	'לצום היום נותנים למכס ג'נים וצבא השמים לה משתתפים
כ	צ' יש'	'לה מ'דים, הפאכילם מן ושל'נים וצבא השמים לה משתתפים
	צ' יש'	'לה ס'גדים נותן בינה לשכנים וצבא השמים לה משתתפים
	צ' יש'	'בשמך קוראים מפעמקים וסגנים וצבא השמים לה משתתפים
כה	צ' יש'	'באים בלבבות נשפריס ודונים וצבא השמים לה משתתפים
	צ' יש'	'בצום מניעים וממלאכה של'נים וצבא השמים לה משתתפים
ל	צ' יש'	'רגש קולם פרגשי גדודיך היום שונים וצבא השמים לה משתתפים
	צ' יש'	'טתרה וס'יתה נכפרה היום קונים וצבא השמים לה משתתפים.
		וזה אל זה שואלים

טו לוהגים, קוראים ואומרים. כג וחגנים, ל' חגוי סלע (ירמ' מט טו, ועוד).
כו מנועים, כך בכ"י, וכנר' צ"ל : מנועים ממאכל ומשתה.
כט רגש, ל' המולה ושואן. — גדודיך, מלאכיך.